

*Герасимчук Н.А.
к.е.н, доцент кафедри аграрної економіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України (м.Київ)*

ПЕРСПЕКТИВИ ВИХОДУ З КРИЗИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ З ДОПОМОГОЮ АГРОТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розглянуто причини незадовільного сучасного економічного стану у сільському господарстві та перспективи виходу з нього за допомогою агротуризму як фактору розвитку сільських територій.

Ключові слова: агротуризм, розвиток сільських територій.

Сучасні проблеми, з якими стикається сільське господарство України, є наслідком незавершеного процесу трансформації економіки України в соціально орієнтовану ринкову економіку. Проблеми, які виникали в процесі перетворень, замість вирішення – відкладалися, що призвело в кінцевому підсумку до стабільної стагнації в цій галузі економіки. Оскільки сільське господарство є базою продовольчої безпеки держави, а через неї – і економічної безпеки, а також традиційно є останній шансом для спасіння країни у кризових ситуаціях (принаймні це найпоширеніший стереотип не тільки у пересічних громадян, але і у представників влади), то йому необхідна не тільки увага з боку суспільства, але і допомога у вирішенні наболілих проблем, які з року в рік не змінюються, а тільки переходять у хронічний стан, не в останню чергу за рахунок швидких, але короткострокових заходів по їх вирішенню, без наявності стратегічної лінії перетворень і чіткої кінцевої мети.

Тісно з сільським господарством пов'язані проблеми розвитку сільських територій, оскільки на сьогодні, на жаль, населення цих територій працевлаштоване переважно у сільському господарстві і не має вибору щодо працевлаштування в інших сферах, окрім як виїхати з села. Чисельність населення у сільській місцевості становить 14,8 млн. осіб (55,4 % від усього населення України), з них тільки 6,5 млн. – працюючі, з них майже половина вважається самозайнятими (на сьогодні ті, хто має земельну ділянку, не мають право на державну допомогу по безробіттю, оскільки вважаються зайнятими у особистому селянському господарстві).

Над проблемою виходу з кризи сільського господарства з самого початку незалежності і дотепер б'ються сотні вчених – аграрників, вчені Української академії аграрних наук, над нею працюють цілі інститути, незаперечний внесок з яких вніс Інститут аграрної економіки. Розвитком сільських територій займаються такі видатні українські вчені, як Збарський В.К., Малік М.Й., Саблук П.Т., Шпичак О.М. та інші.

Мета дослідження. Виявити джерело сучасних проблем в сільському господарстві та запропонувати шляхи розвитку сільських територій як головної бази трудових та інших ресурсів для сільського господарства.

Виклад основного матеріалу. На початку незалежності України в нашій країні панувала ейфорія від ринкової економіки, пропагувався інститут власника, всі надії на відродження сільського господарства поклалися на «господаря-фермера», одноосібне селянське господарство і т.п. Для створення передумов виникнення такого господаря – рятівника був вивчений, та розроблений механізм державної підтримки підприємництва на селі, прийняті відповідні закони. Але на практиці виявилось, що ініціативних людей з бажанням піднімати сільське господарство замало, щоб вплинути на загальний його стан, а згодом і вони здали свої позиції. Багато хто пов'язує це з відсутністю державної допомоги, зокрема фінансової, але в інших сферах, таких, як наприклад торгівля, харчова

промисловість, фінансовий сектор – підприємництво розвивалося досить успішно і без державної допомоги.

Вочевидь, це пов'язано з низькими економічними показниками сільськогосподарських підприємств. Загальновідомо, що ще з радянських часів сільське господарство дотувалося з республіканського бюджету, багато виділених державною коштів списувалося як безнадійні борги. В першій половині дев'яностих цю практику засуджували і вказували на неефективність соціалістичної моделі економіки саме на цьому прикладі. Але, як згодом виявилось, країни Європейського Союзу, до якого прагне вступити Україна, також практикують значну фінансову підтримку сільського господарства, займаються протекцією власних товаровиробників на міжнародному ринку товарів продовольства – тобто їх практика нагадує радянську.

Отже, постає питання про те, чи є сільське господарство України економічно ефективним як галузь економіки, а якщо ні – яка мета та заходи щодо його утримання. Чи може сільськогосподарська продукція забезпечити базові потреби в їжі базові потреби населення в їжі, статистика незалежної України свідчить зворотне (Табл. 1).

Таблиця 1.

Рентабельність сільськогосподарського виробництва за 1990-2008 рр., %

Роки	Продукція сільського господарства	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
1990	42,6	98,3	22,2
1991	56,2	114,6	33,9
1992	118,9	206,5	76,1
1993	116,2	214,6	56,7
1994	57,8	123,2	15,7
1995	13,6	55,5	-16,5
1996	-11,7	29,7	-39,7
1997	-24,1	14,5	-54,3
1998	-29,5	-3,3	-49,9
1999	-22,1	8,0	-46,6
2000	-1,0	30,8	-33,8
2001	18,3	35,8	-6,6
2002	4,9	22,3	-19,8
2003	12,6	41,7	-18,8
2004	8,1	20,3	-11,3
2005	6,8	7,9	5,0
2006	2,8	11,3	-11,0
2007	15,6	32,7	-13,4
2008	13,4	19,6	0,1

Як показують дані, на початку років незалежності, рентабельність сільського господарства була досить високою, що і забезпечило певні успіхи її розвитку. Але згодом, коли ресурси, накопичені ще в радянському періоді, вичерпалися (найбільш суттєві втрати були у технічному забезпеченні – сільськогосподарська техніка виходила з ладу, але введені основні фонди не заміщували вибулі), показники рентабельності перейшли у показники збитковості. При цьому існує технологічно обумовлена закономірність, що тваринництво є менш рентабельним, ніж рослинництво, оскільки воно є більш фондомістким і затратним виробництвом [4].

Окрім проблеми забезпеченості основними фондами, в сільському господарстві існує проблема забезпеченості трудовими ресурсами. При досить великій кількості працівників, що залишилася працювати на підприємствах після структурних перетворень в перші роки незалежності (в Польщі після 1990 року з сільськогосподарських підприємств після їх реструктуризації було звільнено до 40% працюючих) [2], їх продуктивність праці

знизилися. Частково це обумовлено тим, що працездатне сільське населення швидкими темпами старіє, але більшою мірою – зменшенням економічної ефективності сільського господарства. І в першу чергу така динаміка обумовлена ціновою політикою на продукцію сільського господарства.

Ще з радянських часів залишилася практика «ножиць цін» між продукцією сільського господарства та промисловістю. При однакових трудозатратах виручка від проданої продукції різниться на ступінь, що не дозволяє сільськогосподарському виробнику за результатом сезону купити хоча б трактор. Відсутність платоспроможного попиту призвело до занепаду сільськогосподарського машинобудування, а гіперінфляція 90-х років звела нанівець ефективність всіх схем кредитування сільського господарства. Крім інфляції, зіграло негативну роль і низька платіжна дисципліна підприємств, адже борги сільського господарства раніше списувалися [5]. Вирішення проблеми «ножиць цін» на сьогодні тільки в розробці, адже найбільш простий спосіб – підняти ціни на сільськогосподарську продукцію – приведе до зубожіння населення і соціального вибуху, через велике значення цієї продукції в житті населення.

Третьою характерною проблемою сільського господарства є його сезонність та залежність від погодних умов. Раніше погодні умови прогнозувалися з високою ступенем достовірності, але сьогодні постає проблема глобального потепління та змін у кліматичних умовах. Дана проблема тільки починає вирішуватися, адже до цього часу її навіть не визнавали за проблему. Глобалізація економіки також спричинила неоднозначний вплив на розвиток сільського господарства – від позитивних наслідків, таких як розширені ринки збуту і можливість продавати продукцію по світовим цінам (на жаль, безпосереднім виробникам від цього легше не стало – різницю в цінах отримали посередники), до негативних – розповсюдження хвороб рослин і тварин через ввезену сільськогосподарську продукцію з інших країн. При цьому слід відмітити, що до української сільськогосподарської продукції, особливо тої, яка йде на експорт висуваються жорсткі санітарно-гігієнічні вимоги. Так, наприклад, з розповсюдженням хвороб зернових по Україні все більших відсоток вирощеного зерна визнається нетоварною продукцією і приймається по дуже низьким цінам.

Крім цих очевидних проблем, в сільському господарстві України існує ще багато інших, які пов'язані зі станом економіки в цілому. Оскільки, як вже було зазначено, у сільському господарстві зайнято більшість працездатного сільського населення, і враховуючи сучасний його кризовий стан, необхідним є знаходження альтернативних місць працевлаштування сільського населення. Як свідчить досвід Польщі, скорочення чисельності сільськогосподарських працівників не знизило ефективність діяльності цих господарств. В Україні склалася ситуація, що зайнятості в сільськогосподарських підприємствах немає гідної альтернативи. Здійснення підприємницької діяльності неефективне через відсутність платоспроможності попиту сільського населення, а міське населення в село не їде, спостерігається зворотня тенденція. Деяка частина сільськогосподарських працівників працюють через необхідність допрацювати до пенсійного віку. Після виходу на пенсію продовжують працювати через відсутність молодих спеціалістів або відсутність працівників взагалі (в депресивних районах).

Найбільш перспективна альтернатива сільському господарству для працевлаштування на сьогодні є ведення власного бізнесу, зокрема – у вигляді агротуризму. Цей напрямок є менш капіталомістким, ніж сільське господарство і навіть торгівельна діяльність, базується на наявних у сільського населення ресурсах та швидкий для початку діяльності та подальшого розвитку, при цьому не виключаючи основного виду діяльності – ведення особистого підсобного господарства. Суттєвий її недолік – сезонність (літо/зима) та прив'язаність до природних ландшафтів і культурної програми. І хоча в Україні вистачає мальовничих куточків, відсутність річки та лісу майже неможливо компенсувати національними традиціями.

Як висновок, прийнявши до уваги всі перелічені причини та фактори, на нашу думку, вихід з цієї ситуації вбачається в наступних заходах:

1. Державна підтримка розвитку сільської інфраструктури. Сільська інфраструктура і її розвиток є завданням держави, а не приватних підприємців, як зараз. Благодійні внески, які сьогодні вносять фермери та інші підприємці на розвиток території, на яких вони ведуть діяльність – це, звичайно, свідчить про високу громадянську позицію, але з точки зору ринкової економіки і економічної ефективності – є неприпустимим.

2. Наявність ринку землі. Власники землі повинні мати повну владу над своїм майном, тобто земля повинна стати товаром, що має вільний обіг і має не номінальну, а реальну цінність. «Турбота» про селянина, який може продати за безцінь землю – є порушенням його конституційних прав і сумнівами у його дієздатності.

3. Підтримка сільського населення. На сьогодні потреби сільського населення, оскільки воно живе далі від органів влади, ніж міське, а також менш платоспроможне, не досліджуються і тим паче не задовольняються, в порівнянні з ситуацією в містах. Крім того, місце у соціальній драбині жителів міст та сіл радикально відрізняється не на користь останніх, і це потребує радикальних змін.

4. Децентралізація. Місцеві органи влади повинні мати не тільки обов'язки, але і реальний контроль над ситуацією на місцях, який неможливий без міцної фінансової бази.

5. Режим оподаткування сільського господарства. Оподаткування повинне бути таким як і для іншої промисловості, з пільговим режимом тільки для малих підприємств. Це забезпечить більш активну економічну діяльність сільськогосподарських підприємств, адже існуючий фіксований податок ніяк не стимулює підприємства до більш ефективної діяльності.

6. Державне регулювання сільського господарства. Державне регулювання повинне полягати у встановленні прозорих правил, а не заважати функціям ринку або накладати надмірно високі бар'єри для дій учасників відносин у сільському господарстві та у сільській місцевості.

7. Диверсифікація господарської діяльності на сільських територіях. І рушійною, новою діяльністю може стати агротуристична діяльність, навколо якої з'являться нові форми господарської діяльності, які разом будуть становити вибір робочих місць для працевлаштування сільського населення не тільки в трудомісткому сільському господарстві, але і в галузях економіки, що вимагають кваліфікованих кадрів.

Список використаних джерел:

1. Meyers H. William. Refocusing Agricultural and Rural Development Policies in Ukraine: Action Plan for the Road Ahead / Meyers H. William, Serhiy I. Demyanenko, Thomas G. Johnson, Sergiy I. Zorya . – Washington, DC: USAID, 2005. – 150 p.
2. Сільське господарство України: Статистичний щорічник. – К.: Державний комітет статистики України, 2009 – 390 с.
3. Статистичний бюллетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік» – К.: Державний комітет статистики України, 2009 – 80 с.
4. Економіка сільського господарства. Навч. посібник /Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А., Степасюк Л.М., Рогач С.М., Гуцул Т.А., Суліма Н.М.// За ред. Збарського В.К, Мацибори В.І. - К.: Каравела, 2009. - 264 с.
5. Збарський В.К. Земельні відносини – основа розвитку малих форм господарювання на селі. / Монографія. – К.: НАУ-ДАКККіМ, 2004. – 279 с..
6. Малік М.Й., Зіновчук В.В., Лупенко Ю.О. та ін. Основи аграрного підприємництва / За ред. М.Й.Малика. –К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 582 с.
7. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку:

Інформ.-аналіт. зб. Вип. 6 / Ред.: П.Т. Саблук; Ін-т аграр. економіки. — К., 2003. — 763 с.

8. Організація аграрного виробництва і бізнесу: Підруч. / С.П. Азізов, П.Т. Саблук, П.К. Канінський. — К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2006. — 790 с.

Герасимчук Н.А. Перспективы выхода из кризиса сельского хозяйства и сельских территорий с помощью агротуристических предприятий.

В статье рассмотрены причины неудовлетворительного современного экономического состояния сельского хозяйства и перспективы выхода из него с помощью агротуризма как фактора развития сельских территорий.

Ключевые слова: агротуризм, развитие сельских территорий.

Gerasimchuk N.A. The ways to overcome from crisis of agricultural and rural territories of agrotouristic enterprises

The author in the article discusses the reasons of poor economic situation in agriculture and the ways to overcome it with the help of agrotourism as the factor of the development of rural areas.

Keywords agrotourism, development of rural areas.